

TROJMEZNÁ

PAVEL HUBENÝ

Mgr. PAVEL HUBENÝ

Na Šumavě pracuje od roku 1988. Nejdříve jako řadový zaměstnanec Správy CHKO Šumava v Sušici, později krátce jako pracovník Referátu životního prostředí Okresního úřadu v Klatovech, od roku 1992 opět na Správě Národního parku a Chráněné krajinné oblasti Šumava. V letech 1993 až 2014 jako vedoucí CHKO Šumava, od roku 2014 pak ve funkci ředitele Správy Národního parku Šumava.

V roce 2019 uplynulo dvacet let od první blokády asanace kůrovcem napadených smrků na Šumavě. Byl to první otevřený spor mezi Správou Národního parku Šumava a občanskými aktivitami podporovanými odborníky z akademické sféry. Rád bych na toto výročí krátce vzpomněl, a to z pohledu zaměstnance Správy Národního parku, neboť Hnutí Duha už k té věci napsalo svoji tiskovou zprávu. A také bych vám rád ukázal, jak vypadají tamní lesy dnes...

PŘEDEHRA

Ochrana tohoto území spadá zřejmě do roku 1923, kdy ji zahájil rod Schwarzenbergů. Tuhle ochranu posvětil stát výnosem v roce 1933 s tím, že jde o pralesní rezervaci „tvaru toulavého lesa vysokých poloh“. Zdá se, že těžba jednotlivých stromů tady byla možná. V roce 1941 zde vzniklo velké chráněné území, které navazovalo na podobně velké území na bavorské a rakouské straně a v roce 1950 při dalším přehlášení byla umožněna těžba souší a stromů, které by mohly ohrozit ostatní kůrovcovou kalamitou. Z roku 1971 máme zprávy od Františka Urbana, že je tady nedostatek přirozené obnovy, hlavně kvůli nedostatku tlejícího dřeva způsobeného odvozem kmenů.

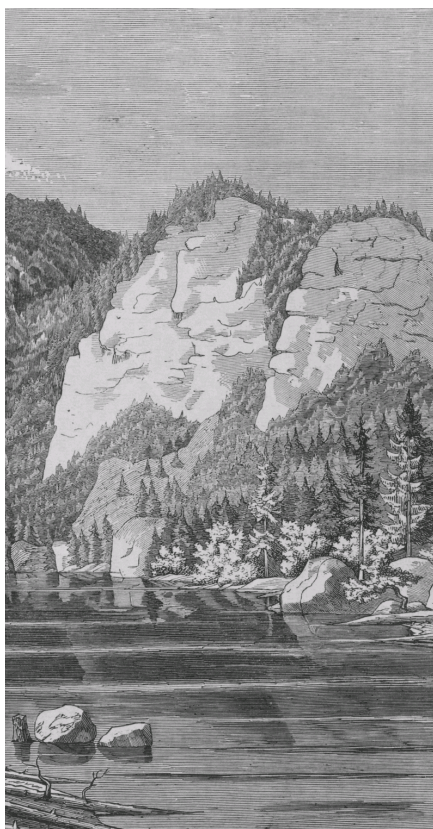
Nezjistil tu mladší nárosty než 40 let. To se projevilo v doporučení stejného autora z roku 1985 pokácet u hranice souše a ponechat je pro ochranu přirozené obnovy. Asi 400 plnometrů vývrátů z roku 1984 bylo doporučeno ošetřit biocidem CIMBUSH a ponechat na místě. Podle tehdejších lesních hospodářských plánů je zjevné, že Vojenské lesy a statky ČR, divize Horní Planá, zde počítaly s prováděním nahodilé těžby, a to až do vzniku národního parku a převodu hospodaření na Správu (1993).

ZVLÁŠTNÍ DOBA

Národní park byl v roce 1999 mladý. Existoval osm let a doba byla ještě plná vášní z dob, kdy vznikal. Protože založení tak velkého chráněného území se přímo či nepřímo dotklo mnoha lidí, na stole bylo mnoho návrhů, jak jej uchopit, a vybrání nakonec jedné, řekněme střední varianty, řadu z nich neuspokojilo. Takže tu máme dobu s mnoha ukřivděnými. Přiznám se, že i já jsem mezi takové patřil. Má nespokojenost tehdy pramenila ze skutečnosti, že ačkoli zřizovací nařízení vlády ČR jasně deklarovalo jako poslání národního parku zachování a obnovu samořídících funkcí přírodních ekosystémů, už první schválený plán péče z roku 1993 autoregulaci v podstatě popíral a vymezoval jí místo

Plechý pár let po hlavní gradaci kůrovce. Foto: Pavel Hubený

Eduard Herold ztvárnil Plešné jezero v roce 1864 – také s podezřelými velkými bezlesými plochami.

jen v izolovaných maloplošných enklávách. A zdůrazňoval, že i to je velké riziko pro okolní lesy. Národní park měl tehdy také novou zonaci, sotva 4 roky starou, která odrážela doporučení zmíněného plánu péče a původní první zónu zabírající v souvislých plochách asi pětinu území parku rozčlenila do 136 izolovaných ostrovů na 13 % území parku. Sice v roce 1995 byly 1. zóny vyhlášeny jako nedotknutelná území ponechaná autoregulaci, ale od roku 1997 sílil tlak lesnictva uvnitř Správy na změnu: v probíhající kůrovcové gradaci se 1. zóny stávaly „zdroji kůrovce“ a komplikovaly nadšený boj proti šíření tohoto hmyzu. A právě rok 1999 byl tím zlomovým, ve kterém se rozhodlo, že Správa bude kácet a odkorňovat kůrovcem napadené smrky i v 1. zónách. Bylo tu pár výjimek, kde se tak nečinilo – například v Modravských slatích. Ale stará rezervace na Trojmezí měla být místem, kde bude třeba zachránit prales motorovou pilou...

JAKÉ ŽE TO BYLY LESY, TAM NA TROJMEZNÍ?

Svahy Trojmezí od Trístoličníku až po kamenné moře u Plešného jezera byly už tehdy považovány za prales. Vojenské lesy a statky tu ovšem za totality občas nějaké kůrovcem

napadené smrky pokácely. Na horském hřebetu podél hranice ukazovaly staré porostní mapy na pás mladšího lesa, pravděpodobně prvního lesa po pralese, vzniklého někdy v první polovině 19. století. Krátký čas tady tehdy byla pastvina, než si ji les vzal zase zpět. Podobný odlesněný útvar vznikl i na nedaleké Smrčině. Výzkumu území se věnoval Miroslav Vyskot a některé výsledky publikoval v roce 1981. Našel zde smrky staré až 310 let a konstatoval, že přirozená obnova je velmi hojná. Potvrdil tak změnu trendu – po nedostatku obnovy v roce 1971 se podrost začal úspěšně rozvíjet. Rovněž porostní zásoba vysoko překračovala parametry okolních hospodářských lesů (sahala až k 790 m³/ha). Pár výřezů z dob, kdy lesy patřily Schwarzenbergům, se zachovalo na zámku Ohrada u Hluboké nad Vltavou. Je mezi nimi například smrk ze stěny Plešného jezera s věkem cca 580 let. Takže v podstatě prales.

Je třeba také říci, že to byly převážně smrkové porosty. S bukem a jedlí se mísily jen ve spodní části karu Plešného jezera a na svazích kolem nejnižší hranice starého pralesa. To korespondovalo i s historickými popisy těchto lesů z přelomu 18. a 19. století.

HNUTÍ DUHA SI DĚLALO VLASTNÍ ŠETŘENÍ

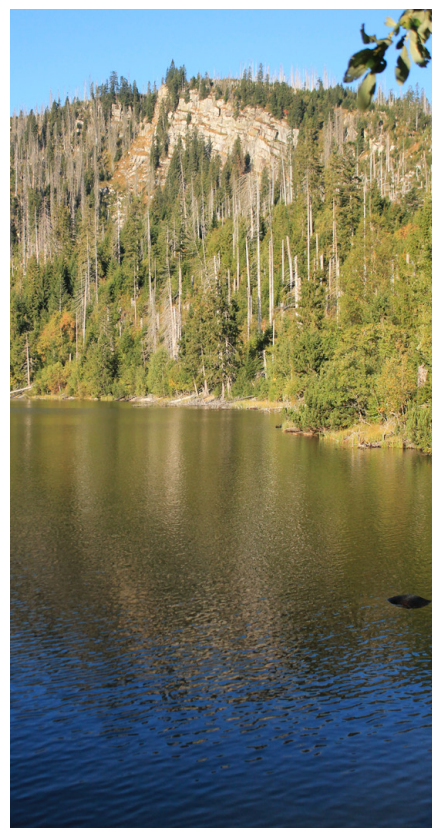
Aktivita Hnutí Duha byla nastartována veřejně deklarovanou pochybností Správy Národního parku Šumava o smysluplnosti dalšího udržování bezzásahových území, kterými měly být 1. zóny vyhlášené v roce 1995. V roce 1996 přes Šumavu totiž přešla kůrovcová gradace a zdálo se najednou – když některé 1. zóny byly obklopeny pasekami – že jsou zdrojem kůrovce a bylo by nejužitečnější i v nich začít kácet. Konference uspořádaná v roce 1997 Správou k tomuto tématu přinesla právě tohle doporučení. Bylo tedy jisté, že se spíše dříve, než později, vydají těžaři i do Trojmezenského pralesa. A tak Jaromír Bláha, Jiří Koreš a jiní vyrazili do lesů, aby je zmapovali. Podle dat tehdy sebraných Hnutím Duha na čtyřech dlouhých transektech tvořily čerstvé souše průměrně 4 % stromů. Podíl souší vzniklých v období v letech 1993–1996 byl místo od místa různě velký, průměrně dosahoval 8 %. Starší souše představovaly průměrně 19 %. Převažovaly v nich souše malých dimenzí. Stojících živých smrků bylo 69 %. Největší smrk, který změřili, měl ve výčetní výšce průměr 97 cm. I já zjistil kolem Plešného jezera především souše malých dimenzí v převážně kompaktním smrkovém lese, v němž se ale pár velkých

kůrovcových souší vyskytovalo také, čerstvě napadených kůrovcem bylo ze všech stromů kolem 1 %. Tedy rozhodně aktivní kůrovcový strom nebyl naprostou vzácností.

Transekty jsem pak zopakoval v roce 2000. Kůrovcem čerstvě napadené smrky se pohybovaly od 0 do 2 % (průměrně 0,7 % stromů). Zjevně tak od roku 1996 docházelo k mírnému poklesu hustoty napadení. A bylo i nápadně maloplošné a nerovnoměrně rozmístěné. Protože souše z let 1997–1999 na hraně karu kolem stezky ke Stifterovi dosahovaly podílu 16 %, na vrcholové planině však zcela chyběly.

SUCHO 2003

Tomáš Tichý na jedné malé ploše Trojmezenského pralesa v letech 2001 až 2003 analyzoval věk 21 stromů smýcených při asanaci kůrovcových smrků a zjistil rozpětí 107 až 289 let. Většina stromů (asi 42 %) vyklíčila v období 1850–1869, přičemž kolem roku 1873 u většiny smrků došlo k výraznému nárůstu šířky letokruhů, což bylo spojeno s nově vzniklým osluněním. To zřejmě nastalo v souvislosti s gradací kůrovce po vichřici z roku 1870 (rok 1873 měl horké a suché léto). Na konkrétní ploše, která se tehdy ještě vymykala stavu převážně části porostu (kůrovcové kolo), bylo kůrovcem nebo těžbou zlikvidováno 50 %

Odrůstající generace smrků začala rychle vyplňovat mezery. Foto: Pavel Hubený

stromů. Zhruba pětina stromů byla soušemi staršího data a spíše drobnější, 28 % tvořily živé smrky. V pralese už se v podstatě tehdy netěžilo ani neodkorňovalo, mimo asi 200 m široký pás podél hranice s Bavorskem a Rakouskem. Tam se s odkorňováním přestalo do roku 2004. A zdálo se, že se napětí kolem Trojmezny uvolňuje. Extrémně suchý rok 2003 ale kůrovce opět vrátil do hry a začala se objevovat znovu červená kola čerstvě odumřelých smrků. Opět hlavně na skalních hranách a sutích, kde bylo málo vody. Přesto nešlo o nijak masivní kůrovcový nástup. V roce 2005 jsem si totiž opět dělal podrobnější analýzu stavu Trojmezenského pralesa. Na hřbetu a v pralese souše tvořily průměrně 19 % stromů. Zahrnuji do toho i souše velmi staré, které tu stály už v roce 1997. Jen 2-3 %

patřila pařezům po nedávné asanační těžbě, a těch bylo nejvíce v blízkosti bavorské hranice u Třístoličnicku. Nejsilnější smrk jsem našel zhruba uprostřed staré rezervace s tloušťkou 110 cm. Přirozená obnova byla přítomna hloučkovitě po celé ploše porostu, zmlazení smrku se vyskytovalo průměrně na polovině plochy. Výrazně převažoval smrk nad jeřábem (80-95 %). Čerstvě kůrovcem napadené smrky jsem nezaznamenal, v okolí Plešného jezera se ale jejich skupiny místy vyskytovaly.

KYRILL

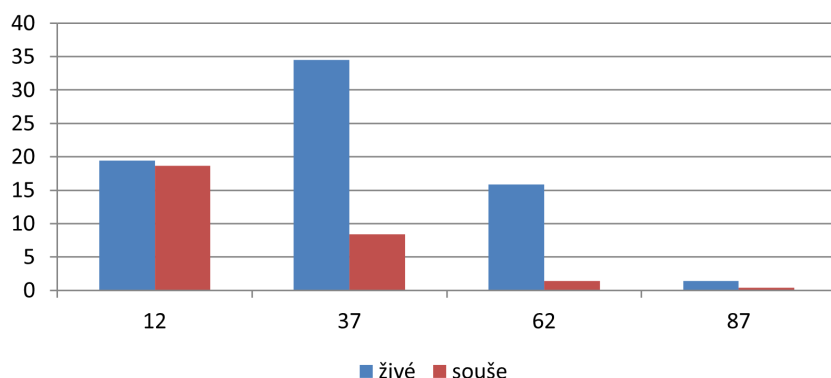
Vichřice z ledna 2007 nazývaná Kyrill byla jednou z největších disturbancí, se kterými se náš národní park za tři desetiletí své existence setkal. Trojmezenského pralesa se kupodivu nijak přímo nedotkl, ale vyvrátil velké plochy

lesa pod ním kolem lesní cesty vybudované na konci 80. let příznačně nazývané „Kalamitní“. Také na bavorské a rakouské straně. O tom, že se ve zdejší 1. zóně proti kůrovci zasahovat nebude, měla Správa tehdy už jasno. Nikdo nemusel demonstrovat. Do roku 2009 se kůrovec většinou přerovořoval ve vývrtech a napadal jen obnažené porostní stěny, v letech 2010 až 2011 se ale rozšířil na celý hřbet. Na bavorské a rakouské straně vznikla souvislá paseka o rozloze 3,6 km². Na tu navazovalo na české straně území s převahou odumřelých smrků na ploše 3,9 km² a minimálně kolem 1,5 km² nových pasek.

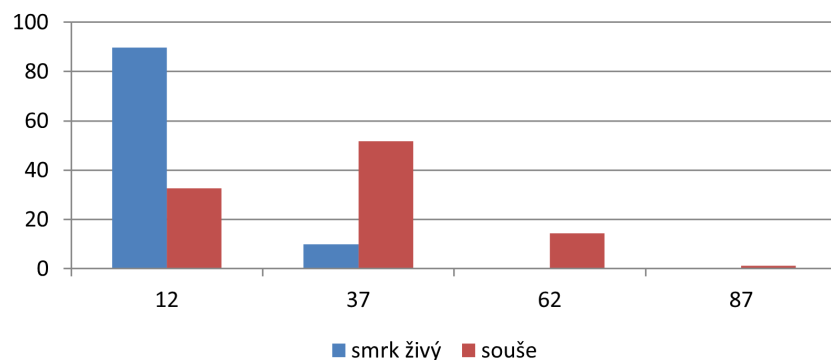
DNEŠNÍ LES

Pro mnohé obraz zkázy... Pro nás zmlazující se smrkový prales. Jev, který je nejen přirozený, ale i opakovaný. Nejdříve nás o tom přesvědčily letokruhy na pařezích. Z nich jsme poznali, že území postihla podobná událost někdy kolem roku 1840, 1870 a později i kolem roku 1910. Původní les tedy tvoří početné silné ročníky stromů vzniklých po silných disturbancích. Disturbance ale vždy přežijí nějaké stromy z předchozích generací, a tak tu vždy mezi spoustou podobně starých stromů najdeme i velmi staré jedince. Konec konců obrazy Julia Mařáka z 90. let 19. století zachycují podobnou scénérii, jakou tu vidíme dnes: spousty mrtvých stromů, rozsáhlé husté skupiny odrůstajících smrků, ale i holá, dosud nezarostlá místa s jednotlivými malými stromy. Přes tento na první pohled možná děsivý obrázek je tu dnes (a byl i za Mařáka v roce 1891) již nový les. Současný monitoring lesů (Biomonitoring lesů v území ponechaném samovolnému vývoji, I. cyklus 2009-2018) z celé plochy bývalé 1. zóny ukázal, že k období 2009-2018 byl podíl souší (silnějších než 7 cm) 42,7 %, podíl živých stromů pak 57,3 %... To je hodnota, která jaksi neodpovídá celkovému „dojmu ze současného lesa.“ Ano, opticky dominují odumřelí smrkoví velikáni, ale ve skutečnosti už dnes početně převažují živé stromy menších dimenzí... Tím, jak odrůstá zmlazení, bude tento podíl stále vyšší. Průměrná hustota přirozené obnovy (od výšky 10 cm do výčetní tloušťky 7 cm) je tady 8 250 jedinců/ha, což je zhruba o 1 500 ks/ha více, než průměrná hustota zmlazení v celém bezzásahovém území národního parku. Smrk ve zmlazení představuje 86 %. Nejen tedy, že zde roste nový les, ale je to les na mnoha místech i překvapivě hustý! Mohlo by se zdát, že jde o samé mladé stromy a že tedy vzniká stejnověký les. Ve skutečnosti většina odrůs-

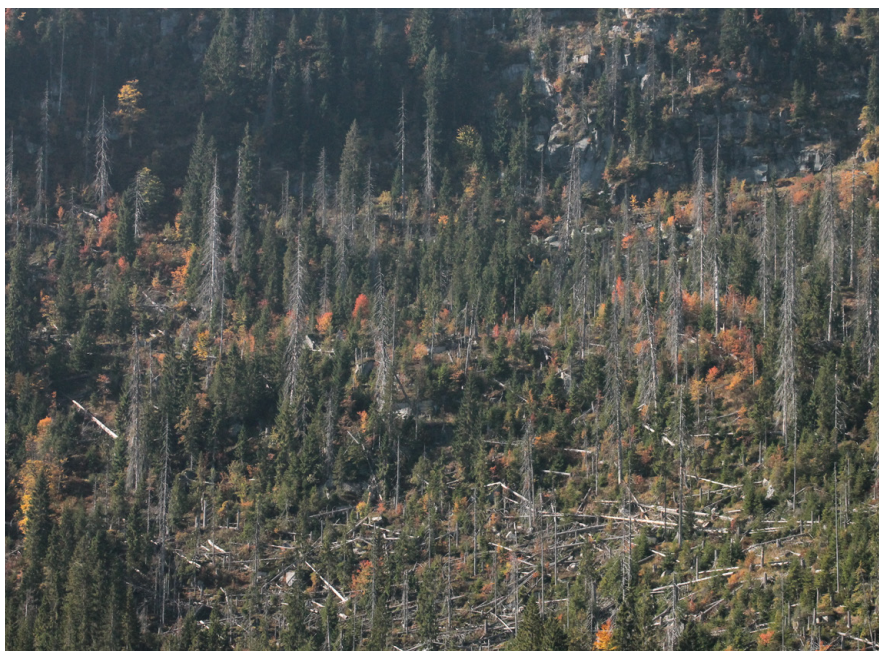
Trojmezná, podíly živých a souší podle tloušťkových kategorií (1997)

Trojmezná, podíly živých a souší podle tloušťkových kategorií (2018)

Přeživší smrky v tloušťkové kategorii 50,1-75 cm tvořící 0,1 % nejsou v grafu téměř patrné, nicméně není to úplně malý absolutní počet stromů. Na ose x jsou tloušťkové kategorie v cm.

Ve stěně karu přežily skupiny starých smrků. Foto: Pavel Hubený

tajících smrků žila už před Kyrillem. Největší živé stromy sahají do kategorie 50,1-75 cm a představují 0,1 % (průměrně 0,4 ks/ha). Živých smrků v tloušťkách 25-50 cm je 10 % (průměrně 30 ks/ha). Kdybychom na tloušťku 25 cm aplikovali průměrný roční přírůst celé Šumavy (5 mm na průměru), věk stromů

s průměrem 25 cm výčetní výšce by se pohyboval kolem 50 let. Lze ale očekávat, že právě růst v konkurenčním prostředí předchozího lesa by průměrnou šířku letokruhu přiměřeně snížil. Ve skutečnosti půjde o smrky mnohem starší. Minimálně desetina současných smrků je už v současné době stará desítky let, některé pravděpodobně i stovky let. Např. jsme našli smrk o průměru 5,5 cm starý 78 let... Kolik smrků ale skutečně přežilo všechny disturbance posledního desetiletí, ukáží až výsledky opakovaného šetření, které bude ukončeno v roce 2028.

NEÚPROSNÁ SÍLA PŘÍRODY

Dá se z celé té Trojmezenské epizody poučit? Určitě. Stačí se podívat na to, jakým vývojem prošly ostatní šumavské smrkové pralesy nebo pralesní zbytky. Ať se kácelo nebo nekácelo, výsledek je všude podobný: desítky či stovky hektarů odumřelého smrkového lesa (nebo pasek) a tu a tam, většinou schované za terénní hranou nebo v bažinách, přeživší ostrovy téměř nedotčeného smrkového lesa se stromy, jejichž věk překračuje čtyři staletí. Padly staré lesy na Jezerní hoře, Modravských slatích, na Pažení i Boubíně, na Knížecím stolci i na Trojmezně a Smrčině. Jeden nemalý rozdíl tu ale je. Tam, kde se nekácelo, bují divoká příroda a vznikají lesy z potomků původních starých lesů. Vývraty a napadané kmeny v roztroušené struktuře a míře tlení vytvářejí nesmírně bohatou mozaiku biotopů. Prostor se stal neprůchodným. Na pasekách jsou

druhou stranu dosud patrné hluboké koleje, mnohé stromky z podrostu nepřežily – pravda pokusila se je nahradit umělá výsadba, vegetace je většinou fádňejší a neochotně přijímá nové semenáčky. Ale i tady roste les. Ti, kteří tam zalesňovali, se pyšní tím, jak les zachránili. My, kteří jsme viděli, jak se rozmáhala přirozená obnova, věříme, že všude vládnou potomci původního lesa a umělá obnova hraje druhé housle, pokud vůbec nějaké housle hraje. Ti, kteří bránili kácení, jsou nadšení, jaký les dnes na Trojmezně roste. Mnoho místních, kteří tehdy přírodě nevěřili, už ví, že funguje. A mnozí z těch, kteří prosazovali kácení a zalesňování, říkají s jistotou kyselostí v hlase: No, něco tam roste... Ale zase jenom smrk! Za sto let to zas sežere kůrvec!

Jakoby to bylo v horském smrkovém lese něco nenormálního...

P. S.: Na počátku 20. století byly na Trojmezně nalezeny exempláře kriticky ohroženého kornatce velkého. Zbytek 20. století byl tento brouk považován na Trojmezně za vyhynulého a znovu zde byl objeven v roce 2018, přičemž monitoringem v roce 2020 byla prokázána silná populace tohoto druhu profitující z velkého množství odumřelého smrkového dřeva obsazeného troudnatcem pásovaným. Kontinuita brouka je tak i kontinuitou původního lesa.

Na vrcholu Plechého je patrná bohatost odrůstající nové generace lesa. Foto: Pavel Hubený